

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

גבה לבו מלומר שירה

הלכה

ביסוד איסור תחומין בשבת

פרשת בשלח תשפ"ג

שנה כ"ד – קובץ י"ד [תתל"ה]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"



כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת בשלח

ביסוד איסור תחומין בשבת

"ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי, ראו כי ה' נתן לכם את השבת על כן הוא נותן לכם ביום השישי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (שמות ט"ז כ"ח - כ"ט).

"אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה, מנא לן אמר רב חסדא למדנו מקום ממקום ומקום מניסה וניסה מגבול וגבול מגבול וגבול מחוץ וחוץ מחוץ דכתיב ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו'" (עירובין נ"א ע"א).

א

ביסוד האיסור ושיעורו

הנה יש לעיין ביסוד איסור תחומין בשבת אם דאורייתא הוא אם דרבנן, וכמה שיעור התחום.

וכבר כתב הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת שכ"א) וז"ל "שהזהירנו שלא להלך חוץ לתחום המדינה בשבת, והוא אומרו 'אל יצא איש ממקומו ביום השביעי', ובאה הקבלה שגבול ההליכה שהיא אסורה, מה שנוסף על אלפיים אמה חוץ מן המדינה ואפילו אמה אחת, וללכת אלפיים אמה לכל צד מותר, ולשון מכילתא 'אל יצא איש ממקומו' אלו אלפים אמה", עכ"ל.

נתבאר בדבריו דאלפיים אמה דשבת דבר תורה הן, והיוצא חוצה להן עבר בלאו של תורה.

ברם, הרמב"ם חזר בו וכתב (הל' שבת ריש פ' כ"ז):

ביסוד איסור תחומין בשבת

"היוצא חוץ לתחום המדינה בשבת לוקה שנאמר 'אל יצא איש ממקומו ביום השביעי', מקום זה הוא תחום העיר, ולא נתנה תורה שיעור לתחום זה, אבל חכמים העתיקו שתחום זה הוא חוץ לשנים עשר מיל כנגד מחנה ישראל, וכך אמר להם משה רבינו לא תצאו חוץ למחנה, ומדברי סופרים שלא יצא אדם חוץ לעיר אלא עד אלפים אמה, אבל חוץ לאלפים אמה אסור, שאלפים אמה הוא מגרש העיר", עכ"ל.

ומקור דבריו מהא דאמרו בירושלמי (עירובין פ"ג ה"ד, כ"ג ע"ב) "רבי שמעון בן ביסנא בשם ר' אחא אין לך מחזור מכולן אלא תחום שנים עשר מיל כמחנה ישראל". הרי שלשיטתו היוצא מחוץ לתחום כשיעור י"ב מיל הוא שאסרה תורה, אולם חכמים בדבריהם גזרו שלא יצא אדם מתחום העיר אלא עד אלפים אמה.

[והנחה פשוטה היא דכאשר יש סתירה בין הכתוב בספר המצות להרמב"ם ובין הכתוב במשנה תורה, עיקר דעתו במשנה תורה משני טעמים: א. משום שכתב את המשנה תורה אחרי שכתב את ספר המצוות. ב. דבמשנה תורה כתב הלכה פסוקה משיא"כ בספר המצוות, וכ"ז פשוט וידוע].

אכן הרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות, פליג מדברי הרמב"ם וכתב דאין איסור תורה ביציאת אלפיים אמה חוץ לתחום, ואף י"ב מיל לאו דאורייתא הוא אחר שלא הוזכר כן בתלמוד דידן, ואין זה השיעור אלא מדבריהם. וכן כתב גם במלחמות (שלהי פ"ק דעירובין) וכן שיטת הבעה"מ שם, וכ"ה שיטת הרא"ש (שם פ"ק סימן כ"ד) דאין איסור תחומין אלא מדבריהם.

ונראה להביא ג' מקורות לשיטת הרמב"ם דאיסור תחומין מן התורה:

א. תנינן ביבמות (מ"ז ע"ב) "אמר רבי אלעזר מאי קראה דכתיב (רות א') 'ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה' אמרה לה אסיר לך תחום שבת, באשר תלכי אלך. אסיר לך יחוד, באשר תליני אליך", וכו'. הרי דאף בימים הראשונים נוהג היה איסור תחומין ואין זה תקנה מדבריהם, דאי נימא דאיסור תחומין בכלל תקנת עירובין הוא, הא לא מצינו שנתקנה עד מלוך שלמה על ישראל, וכאמרם (עירובין כ"א ע"ב) "אר"י אמר שמואל בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים" וכו' [וברש"י שם פירש דכונתם לעירובי חצירות], ומדנקיט קרא גבי רות שמע מינה דאורייתא הוא. אך יעויין ברמב"ן (השגותיו לסה"מ שורש א') שעמד על ראייה זו וכתב ליישבה "או שיחשבו שאמרה לה ברוח הקדש אפילו מצות העתידות להתחדש, כמו שאמרו (יבמות שם)

ביסוד איסור תחומין בשבת

מפקדינן אתחום שבת' והיא מצוה מדבריהם, ואני חושב שהיא תקון שלמה ובית דינו מכלל עירובין".

ב. עוד נראה מקור לכאורה מקרא דכתיב (יהושע פ"ג ד') בפקוד יהושע את ישראל בעת כיבוש יריחו, "אך רחוק יהיה ביניכם וביניו כאלפיים אמה במדה אל תקרבו אליו למען אשר תדעו את הדרך אשר תלכו בה כי לא עברתם בדרך מתמול שלשום", ופרש"י שם שנצטוו שיהא ארון ברית ה' רחוק מן העם משום כבודו של מקום וכשיעור אלפיים אמה "כדי שתהיו יכולין לילך ולהתפלל לפניו בשבת כך מפורש במדרש תנחומא, לפי שידע שעתידין להיות צרים לפני יריחו בשבת". ולכאורה מכאן יסוד לדברי הרמב"ם דתחומין דאורייתא וכשיעור אלפיים אמה. אכן, מדהדר ביה הרמב"ם מההיא וכתב במשנה תורה שאין איסור תורה אלא כשיעור י"ב מיל, ע"כ אית לן למימר דאלפיים אמה דכתיבי בקרא לאו דאורייתא הן ודיבר יהושע אל העם על שם העתיד ברוח הקודש, ונהגו ישראל חומר בנפשם ליזהר אף בזו, וכדרך שכתב הרמב"ן גבי קרא ד"באשר תלכי אלך" דכתיב ברות.

ג. באמת כבר אמרו חז"ל ביעקב אבינו "ויחן את פני העיר" (בראשית ל"ג י"ח) שנכנס עם דמדומי חמה וקבע בה תחום שבת ומכאן שיעקב שמר שבת עי"ש במדרש רבה (פ' ע"ט ה"ו) וברמב"ן, וידועים דברי הגר"א בקול אליהו במה שאמרו דאברהם אבינו קיים אפילו עירובי תבשילין, דהכונה לעירובי תחומין.

נמצא דג' מחלוקות הן ביסוד דין תחומין אם דאורייתא אם דרבנן, שיטת הרמב"ם בספר המצות דאלפים אמה מן התורה, וכן משמע קצת מקרא דכתיב ביהושע ומאמרם ביבמות גבי רות. ובמשנה תורה ס"ל להרמב"ם דאיסור תחומין מן התורה בשיעור י"ב מיל. ושיטת הרמב"ן ושאר ראשונים דאף שיעור י"ב מיל אינו אלא מדבריהם.

ב

אם יש בו ביטול עשה וביסוד לאו דמחמר

כתב המנחת חינוך (מצוה כ"ד) לדון לפי שיטת הרמב"ם דהיוצא חוץ לתחום עובר בלאו ד"אל יצא איש ממקומו" אם ביטל גם מצות עשה, דהלא כתב הרמב"ם בריש הלכות שבת (פרק א' הלכה א') ד"כל העושה בו מלאכה ביטל מצות עשה ועבר על לא

ביסוד איסור תחומין בשבת

תעשה", אולם שמא אין דבריו אמורים אלא לגבי ל"ט מלאכות שבת דבעשייתן עבר בלאו וביטל עשה, אולם בזו שאינה 'מלאכה' אלא נאמר בה לאו בפני עצמו אפשר דלא עבר בעשה.

וכתב לתלות ספק זה בדין המחמר אחר בהמתו, דפליגי בה רבותינו הראשונים אם מלבד הלאו דמחמר עוד ביטל העשה דשביתה. דהנה כתב הרשב"א בחידושיו (יבמות ו' ע"א) להקשות אתלמודא התם, האיך מצינן למילף עדל"ת ממחמר אחר שיש בו לאו ועשה דשביתה, ותירץ בשם מורו הרב (רבינו יונה וכמו שהביא הריטב"א משמיה), דבמחמר ליכא עשה, וכן נראה דעת התוס' שם. אולם הרשב"א כתב דאף המחמר ביטל עשה דשביתון. וכתב המנ"ח דכטעמא דמחמר טעמא דתחומין, והא בהא תליא.

ולדידי נראה לחלק בין דינא דתחומין לדינא דמחמר, דהנה במחמר ישנה חומרא מהיוצא חוץ לתחום, אחר שבמעשיו מסבב שהבהמה תעבור על מלאכה גמורה ובוזה יבוטל העשה דשביתה, ואף דאין ענוש כרת על זה, מכל מקום יש בגרמתו של זה לבטל העשה דשביתה כיון שהבהמה עושה מלאכה, אולם איסור תחומין אין ענינו כלל כשאר מלאכות שבת, דאין בו 'מלאכה' כלל, ולא בפני עצמו הוא, וא"כ אפשר דאף אליבא דהרשב"א דהמחמר יש בו ביטול עשה מ"מ היוצא חוץ לתחום קיל טפי.

מאידך אפשר דתחומין חמירי טפי מאיסור מחמר, דהנה בטעם סברת רבותיו דהרשב"א שאין מחמר מבטל עשה דשבת נראה לומר, דהטעם כיון דהמחמר אחר בהמתו אין בו מעשה מלאכה מצד האדם, ואינו חייב אלא משום גרמתו למעשה בהמתו, ואין בזה משום ביטול שביתה השבת אחר דלא עשה הוא כלום, אולם היוצא חוץ לתחום אף דלא עביד 'מלאכה' מ"מ ביציאתו עשה מעשה האסור, ואפשר דאין העשה דשביתה השבת אמור דוקא בל"ט מלאכות דשבת אלא בכל דבר ודבר שאסרה תורה ואית ביה מעשה. נמצא איפוא דאיסורא דתחומין ואיסורא דמחמר אין הכרח להשוותן, ואפשר דלאו בחדא מחתא מחתנין להו.

והנה ביסוד הלאו דמחמר גופא יש לעיין אם ענף הוא מאיסור עשיית מלאכה בשבת, או אינו אלא כעין גדר מסויים במצות שביתה בהמתו. היינו, אם שורש הלאו דמחמר כטעם האיסור בשאר מלאכות, דהעושה את המלאכה בגופו או בכחו חייב כרת ואם עשאה ע"י בהמתו עבר בלאו [ואין ענין החורש להכא לחשבו כמעשה בהמתו, דידועים דברי הרמב"ן (שבת קנ"ג ע"ב) "שמפני שהחורש בבהמה הוא נותן

ביסוד איסור תחומין בשבת

עליה עול והוא כובש אותה תחת ידו וברשותו היא עומדת, כל המלאכה על שם האדם היא ובו היא תלויה ואין הבהמה אלא ככלי ביד האומן", והארכת בזה במק"א עיין מנחת אשר שבת סי' נ"ו ואכמ"ל]. וא"כ אף המחמר מן המלאכות הוא אלא שאין בו אלא לאו כיון שעשאו ע"י בהמתו, או שמא אין המעשה דמחמר אסור לסיבת האדם כי אם לסיבת שביתת בהמה וכלים דלא יעשו מלאכה ע"י ישראל ואף לא ע"י הנכרי, ונמצא זה המחמר עובר בלאו לא משום שביתתו הוא אלא משום שביתת הבהמה דלא תעשה מלאכה ע"י ישראל. ולכאורה אי נימא דלאו דמחמר משום עשיית המלאכה הוא, אלא דקיל מיניה לסיבת עשייתו ע"י הבהמה ולא במעשי האדם, מסתברא טפי דביטל אף העשה דשביתה, אולם אי נימא דענין האיסור לסיבת החיוב בשביתת הבהמה, נראה דלא ביטל אחר ששבת זה כדינו ובהמתו היא דעבדא מעשה.

ונראה לכאורה דכבר נחלקו הראשונים בספיקא דידן, דהנה פליגי רבוותא אם המחמר אחר בהמת חבירו עבר בלאו או שמא אינו אסור אלא במחמר אחר בהמת עצמו, לשיטת הרשב"א (שבת קנ"ג ע"ב ד"ה והלא) המחמר אחר בהמתו חייב בין אם חימר אחר בהמתו הוא ובין אם חימר אחר בהמתן של אחרים, כל שתעשה הבהמה מלאכה מחמתו. ולשיטת הגהות אשר"י (ע"ז פ"א סוף סי' כ"ב) אין המחמר איסור מה"ת אלא במחמר אחר בהמת עצמו.

ונראה דבזה פליגי, דלשיטת ההגהות אשר"י יסוד האיסור דמחמר משום שביתת בהמתו הוא, אלא דחמיר מיניה שבמחמר עושה הבהמה המלאכה מחמתו, אולם מאחר דשורש האיסור משום שביתת בהמתו אינו חייב כשחימר אחר בהמת חבירו, ולשיטת הרשב"א דהמחמר אחר בהמת חבירו חייב, נראה דהולך לשיטתו דאין המחמר אסור משום שביתת בהמתו, ומשום כך ביטל אף העשה דשביתה, והדברים מתיישבים כמין חומר.

ג

תליית ספק המנ"ח במחלוקת הפוסקים

ובעיקר דברי המנ"ח שכתב להסתפק בלאו דתחומין אם יש בו ביטול עשה, נראה לפשוט לפי מה שנחלקו הפוסקים במי שבהמתו יוצאת חוץ לתחום אם יש בזה משום שביתת בהמתו. דכתב המג"א (סימן רמ"ו ס"ק י"ב) דלמ"ד תחומין דאורייתא אף על יציאת בהמתו חייב כיון דנצטווה על שביתתה, והנה בסימן ש"ה הביא המג"א (סקי"ח)

ביסוד איסור תחומין בשבת

את מה שנחלקו בזה הלבוש והד"מ, ובפמ"ג (בסי' רמ"ו א"א) תמה שהמג"א סתר דברי עצמו, אך באמת לא הכריע בזה המג"א בסי' ש"ה אלא הביא את שתי הדעות, עיי"ש היטב.

אולם בהגהות מרדכי (קידושין סי' תקס"ה) מבואר דאין אדם מצווה על שביתת בהמתו אלא מאחת מל"ט מלאכות, אבל איסור תחומין אף אם דבר תורה הוא מ"מ לא נצטווה בו על שביתת בהמתו.

ולכאורה פשוט דכמצות שביתת האדם מן המלאכה כן מצווה הוא להשבית בהמתו וכליו מאותן המלאכות, וא"כ אותן הפוסקים דס"ל דעובר אדם על יציאת בהמתו את התחום, פשוט דהיכא דיצא הוא עצמו ועבר בעשה דשבתון, אין אדם עובר על יציאת בהמתו משום חיוב שביתתה, ע"כ דס"ל דאין יציאת התחום ענין ל'שביתה' אלא דין בפ"ע, וכל שעבר ויצא ממקום שביתתו לא ביטל עשה דשביתה. נמצא איפוא, דזה הספק אם יציאת התחום יש בה נמי ביטול עשה דשבתון, מיתלא תליא בדין יציאת בהמתו אם עבר על דין שביתת בהמתו, כנלענ"ד.

ועיין במהרש"א (כתובות ז' ע"א) שהקשה למה אין היתר אוכל נפש בתחומין (ועיי"ש בקרני ראם מה שנדחק בזה), ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' קמ"ט) כתב דתחומין לאו 'מלאכה' היא ואין היתר אוכל נפש אלא ב'מלאכות', עיי"ש [ויש לעיין מדברי החת"ס עה"ת (בראשית ל"ג י"ח) דגוי שיצא חוץ לתחום לא הוי בכלל עכו"ם ששבת, וי"ל]. ועיין עוד ברמב"ן במלחמות (ביצה י"ג ע"ב מדפי הרי"ף) שכתב דתחומין בכלל מלאכה הוא.

והנה יש לעיין עוד מנ"ל דיש איסור תחומין ביו"ט, דהלא כתבו התוס' (פסחים ה' ע"ב ד"ה לחלק) דלמ"ד הבערה ללאו יצאת אינה אסורה ביו"ט, כיון שאינה 'מלאכה' אלא איסור בעלמא שנאמר בשבת. ולשיטת הסוברים דאף תחומין אינם בכלל מלאכה א"כ מנלן דאסורים הם ביו"ט. וכבר הקשה כן בפרי חדש (סימן תצ"ה סק"ג). ויש מן האחרונים שנקטו דאיסור תחומין ביו"ט אינו אלא מדרבנן, (עיין טורי אבן חגיגה י"ז ע"ב, ספר יום תרועה ר"ה ל"ג ע"א), אמנם המג"א (סימן תקפ"ו ס"ק כ"ד) כתב דהוי מן התורה וכ"ה בלבוש שם. ולפי דרכינו נראה דאזלו לשיטתיהו דסברו דיש שביתת בהמתו בתחומין הרי דהוי בכלל מלאכה ואסורה אף ביום טוב. וגם הרמב"ן לשיטתו

ביסוד איסור תחומין בשבת

דכתב (עירובין מ"א ע"ב) דלמ"ד תחומין דאורייתא גם ביו"ט הוי מן התורה, ולשיטתו הולך במסכת ביצה שם כתב דהוי בכלל מלאכה כנ"ל, ודו"ק.

ד

קולא למ"ד תחומין דאורייתא יותר מלמ"ד דרבנן

וראה עוד מש"כ המנ"ח (שם) חידוש גדול, דלמ"ד תחומין דאורייתא אפשר דקיל טפי מלמ"ד תחומין דרבנן. דהנה לשיטת הרמב"ם תחום שבת דאורייתא הוא [בשיעור י"ב מיל כמסקנת דבריו במשנה תורה], ושיעור אלפים אמה שאמרו לאו משום איסור שבות מדבריהם אמרו אלא גזירה אטו י"ב מיל, ואם על יציאת י"ב מילין אינו עובר אלא בלאו ולא בעשה דשבתון, א"כ בשיעור אלפים אמה בודאי אין איסור עשה מדבריהם כי אם לאו, אולם אי נימא דתחומין לאו דאורייתא וכשיטת שאר הראשונים א"כ כל איסור תחומין בלאו ועשה דדבריהם.

העולה מדבריו, דאי נימא דתחומין דאורייתא ואין בהם עשה אלא לאו, א"כ אלפים אמה שאמרו חכמים וגזרו אטו י"ב מיל נמי לית ביה אלא לאו, אולם אי נימא דתחומין מדבריהם והרי"ז כשאר שבותים נמצא זה עובר בלאו ועשה, חזינן דיש ולמ"ד תחומין דרבנן חמור הוא טפי מלמ"ד תחומין דאורייתא [ונ"מ למקום פיקו"נ אם באנו לדון בסברת הקל הקל תחילה] והדברים נפלאים.

ה

תחום כלים

הנה מבואר (ביצה ל"ז ע"א) דהבהמה והכלים כרגלי הבעלים ואין אדם יכול להוליך בהמתו וכליו אלא במקום שהוא יכול לילך, ונחלקו הפוסקים למ"ד תחומין דאורייתא אם איסור זה חל גם על הכלים, או דלמא בהא כו"ע מודו דאין תחום הכלים מן התורה. ונקטו רבים מן הפוסקים (מג"א סי' ת"ד ס"ק א'; ועי"ש שהביא מתשובת הרלב"ח סי' כ"ח) להוכיח מהא דילפינן תחומין דאורייתא מקרא דכתיב "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", דלישנא דקרא משמע להדיא דלא נאסרה אלא יציאת "איש" ומנלן להוסיף דאף בהמה וכלים נאסרו, והא דתנינן דרגלי הבהמה כרגלי הבעלים ואסור להוציאן למקום שאין בעליהן ראויין לילך דין דרבנן הוא. ברם בשו"ת מהר"ם אלשקר (סימן

ביסוד איסור תחומין בשבת

מ"א) פליג על הרלב"ח ונקט דהא דאמרו דרגלי הבהמה כרגלי הבעלים דין דאורייתא הוא וכדינא דתחומין אליבא דהרמב"ם.

ובישועות יעקב (סימן ת"ד סק"ב) כתב לחדש דלא נחלקו הרלב"ח ומהר"ם אלשקר אלא גבי בהמתו אם שביתתה כרגלי בעליה, אולם גבי חפציו וכליו של אדם כו"ע מודו דאין איסור הוצאתן אלא מדבריהם.

והביא המג"ח דכבר נחלקו בזה רבותינו הראשונים להדיא בעירובין (ע"ט ע"ב) גבי גוב של תבן הנמצא בין תחומי שבת של שתי ערים, דהללו מסתפקין מצד זה והללו מצד זה, והקשו דשמועה זו פשוטה ומאי קמ"ל, ותירצו התם דרבותא היא לשיטת רבי עקיבא דתחומין דאורייתא, דהו"א דאיכא למיחש דילמא אתי לאחלופי ויפשטו ידיהם ויטלו חוץ לתחומן, קמ"ל. ופרש"י התם "מהו דתימא נגזור דילמא אתי לאחלופי וליקח מתחום שאינו שלהם וקא עברי אדאורייתא", הרי לן דאין מוציאים את התבן אלא כרגלי בעליו ודין דאורייתא הוא. אולם הריטב"א שם תמה עליו דאפילו לר"ע ליכא איסור דאורייתא אלא ביוצא חוץ לתחום, אבל העומד תוך התחום ומביא מחוץ לתחום תוך ד' אמות אין בו איסור לר"ע יותר מלרבנן וכולהו ס"ל דתחומי כלים דרבנן ולא דאורייתא. חזינן לכאורה דרש"י והריטב"א פליגי בהא דפשיטא ליה להישועות יעקב בשיטת הרלב"ח ומהר"ם אלשקר.

נמצא דג' מחלוקות בדבר, שי' המג"א והרלב"ח דלמ"ד תחומין דאורייתא אין הבהמה והכלים בכלל, לשיטת המהר"ם אלשקר אף איסור יציאת הבהמה מן התורה, ולדברי הישועות יעקב לא נחלקו אלא גבי בהמה ולא גבי כלים דבהם כו"ע מודו דאיסורן דרבנן, ודברי הישועות יעקב נסתרים לכאורה מפלוגתת רש"י והריטב"א כמו שנתבאר.

ב

תחומין למעלה מעשרה

"ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי, ראו כי ה' נתן לכם את השבת על כן הוא נותן לכם ביום השישי לחם יומים שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי" (שמות ט"ז כ"ח - כ"ט).

"אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה, מנא לן אמר רב חסדא למדנו מקום ממקום ומקום מניסה וניסה מגבול וגבול מגבול וגבול מחוץ וחוץ מחוץ דכתיב ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו'" (עירובין נ"א ע"א).

א

בספק הגמ' והכרעת ההלכה

בעירובין (מ"ג ע"א) איתא:

"בעי רב חנניא יש תחומין למעלה מעשרה או אין תחומין למעלה מעשרה, עמוד גבוה עשרה ורחב ארבעה לא תיבעי לך דארעא סמיכתא היא. כי תיבעי לך, בעמוד גבוה עשרה ואינו רחב ארבעה. אי נמי דקאזיל בקפיצה. לישנא אחרינא בספינה מאי, אמר רב הושעיא תא שמע, מעשה שבאו מפלנדרסין והפליגה ספינתם בים וכו'. אי אמרת בשלמא יש תחומין, משום הכי רצו. אלא אי אמרת אין תחומין אמאי רצו, כדאמר רבא במהלכת ברקק, הכי נמי במהלכת ברקק. תא שמע פעם אחת לא נכנסו לנמל עד שחשיכה וכו'. אי אמרת בשלמא יש תחומין שפיר, אלא אי אמרת אין תחומין כי לא היינו בתוך התחום מאי הוי, אמר רבא במהלכת ברקק. תא שמע הני שב שמעתא דאיתאמרן בצפרא בשבתא קמיה דרב חסדא בסורא, בהדי פניא בשבתא קמיה דרבא בפומבדיתא. מאן אמרינהו, לאו אליהו אמרינהו, אלמא אין תחומין למעלה מעשרה. לא, דלמא יוסף שידא אמרינהו".

ובעיה זו לא איפשיטא, ונחלקו הראשונים להלכה אם יש תחומין למעלה מעשרה כמבואר באריכות בבית יוסף (סימן ת"ד).

ביסוד איסור תחומין בשבת

ובשו"ע (שם ס"א) איתא:

"המהלך חוץ לתחום למעלה מעשרה טפחים, כגון שקפץ על גבי עמודים שגבוהים עשרה ואין בכל אחד מהם ארבעה טפחים על ד' טפחים, הרי זה ספק אם יש תחומין למעלה מעשרה או לאו, ומה שיהיה בדרבנן, יהיה ספיקו להקל. הגה: מיהו אם היה הולך בדרך זה או על ידי קפיצת שם מתוך י"ב מיל חוץ ל"ב מיל, אזלינן לחומרא למאן דאמר תחומין י"ב מיל הוי דאורייתא (ד"ע ותשובת רמב"ם). והואיל ואין בימים ובנהרות איסור תחומין דאורייתא לד"ה, לפי שאינם דומין לדגלי מדבר. מי שבא בספינה בשבת והגיע לנמל, אם משנכנס השבת עד שהגיע לנמל לעולם היתה למעלה מ' מקרקע הים או הנהר, יורד ואינו נמנע ויש לו אלפים אמה ממקום שפגע בו למטה מ'".

וכתב המשנ"ב בביאור הלכה (ד"ה למאן) דכיון דהרבה פוסקים הסכימו שאלפים אמה אינו אלא מדרבנן יש להקל בלמעלה מעשרה לפי המבואר בשו"ע.

והנה נחלקו האחרונים אם יש איסור תחומין בנסיעה ברכבת, דעת החת"ס (שו"ת ח"ו סימן צ"ז) דכיון דרחבה ד' יש בה איסור תחומין כמבואר בגמ' דעמוד גבוה י' ורחב ד' הוי כארעא סמיכתא ויש בו איסור תחומין, וכ"כ בשו"ת מהר"י אסאד (ח"א או"ח סימן נ"ח), וכ"כ הביאור הלכה (רי"ס ת"ד), ושאני רכבת מספינה כיון שגלגלי הרכבת נוגעים בקרקע, עי"ש.

מאידך כתב הגרש"ק בשו"ת טוב טעם ודעת (קמא סימן קצ"ב) דהוי כספינה למעלה מ' וכיון דספיקא הוי יש להקל בדרבנן, וכ"כ בשו"ת שם אריה (אהע"ז סימן ל"ג). ולשיטתם דין רכבת כדן ספינה וכשם שהיושב בספינה גבוהה י' טפחים מקרקעית הנהר הוי למעלה מ' כך גם ברכבת, ושאני מעמוד עשרה ורחב ארבעה דהוי כארעא סמיכתא כיון שעמודים אלה קביעי וקיימא, משום הכי הוי כארעא סמיכתא משא"כ בספינה ורכבת דניידי.

ב

בשורש הספק אם יש תחומין למעלה מעשרה

והנה שאלה זו נפתחה בתקיפי קמאי, הבית יוסף (סו"ס סימן רס"ו) כתב דיש תחומין למעלה מעשרה ביושב בקרון כיון דרחב ד' הוי כארעא סמיכתא, אבל ברוכב

ביסוד איסור תחומין בשבת

ע"ג סוס אין תחומין למעלה מעשרה, ולא פירש מה בין זה לזה, ושמו נקט דאין בגב הסוס רחב ד', וכ"כ הרמ"א (שם ס"ב).

ואילו בשו"ת הרדב"ז (ח"ד סימן פ"א) כתב בפשיטות דהרוכב ע"ג גמל יש בו איסור תחומין אף דהוי למעלה מעשרה.

ובפוסקים דנו במי שנאלץ לילך חוץ לתחום בשבת משום פקו"נ או מסיבה אחרת, האם עדיף שילך ברגל או שמוא עדיף לרכוב ע"ג בהמה, דמחד גיסא עובר בשבות דאין משתמשין בבע"ח אך מאידך נמלט מאיסור תחומין, עי"ש.

והמגן אברהם (שם סק"ז) כתב דיש איסור תחומין ברוכב ע"ג בהמה למעלה מעשרה כיון דרכוב כמהלך והוי כמהלך ברגליו.

ובאבן העזר (תחילת הלכות שבת), וכן בשו"ת חת"ס (ח"ו סימן צ"ז) תמהו עליו דמה זה ענין להא דרכוב כמהלך, עי"ש.

ולענ"ד נחלקו בכל שורש הספק אם יש תחומין למעלה מעשרה דיש לפרשו בשתי דרכים:

א. המהלך למעלה מעשרה לא מיקרי הילוך, וכ"מ מלשון שו"ע הרב (סימן ת"ד ס"א):

"מפני שאפשר שהילוך גבוה י' טפחים אינו נקרא הילוך אבל עמוד שיש בו ד' טפחים על ד' טפחים כיון שנוח תשמיש הליכתו אין בו ספק שהילוך גמור הוא והרי זה כמהלך בארץ".

וכן משמע מלשון רש"י במקור הסוגיא (עירובין שם ד"ה בעמוד גבוה):

"בעמוד גבוה עשרה ורחב ארבעה, ונכנס ראשו אחד לתוך התחום לא תיבעי לך דאיסור תחומין נוהג בו, ולא יעלה על ראשו שבתוך התחום ויצא לראשו אחר דהא חזי להילוך, והילוך מעליא הוא".

הרי לן דברחב ארבעה יש תחומין למעלה מעשרה משום ד"הילוך מעליא הוא".

ביסוד איסור תחומין בשבת

ונראה לכאורה דכך הבינו מתוך מקור איסור תחומין שנלמד ממה דכתיב "אל יצא איש ממקומו", דהאיסור הוא במעשה היציאה, ומשו"כ כל שאינו דרך הילוך אין בו איסור.

ב. אך מפשטות לשון הגמ' שנסתפקו אם יש תחומין למעלה מעשרה היה נראה יותר דשורש הספק הוא בגדר המקום, דאל יצא איש ממקומו כתיב, והשאלה היא אם למעלה מי' הוי מקומו של אדם, וכשם שאין רה"ר למעלה מי' נסתפקו אם יש איסור תחומין למעלה מי', מצד המקום ולא מצד המעשה.

וכן משמע מפשטות לשון הגמ' דעמוד גבוה י' ורחב ד' הוי כארעא סמיכתא, ולפיכך יש בו תחומין למעלה מי', ולא משום שזה דרך הליכה אלא משום דהוי מקום תחומין כיון דהוי כארעא סמיכתא.

ובדרך זה נראה לבאר דעת המג"א דכיון דמהלך כעומד הרי זה הילוך גמור ודרך הליכה ומשו"כ יש בו תחומין למעלה מעשרה, אך הבנת החת"ס ואבן העוזר היא דלמעלה מעשרה אינו מקום תחומין ומה לן במה דמהלך כעומד הוא, ודו"ק בזה.

והנה בטוב טעם ודעת ובשם אריה נשאלה השאלה באשה מילדת שצריכה לנסוע בעגלה לעזור למקשה לילד ואם תיסע לבדה יש איסור ייחוד עם הנהג הנכרי, האם מותר לאיש להצטרף עמה כדי למנוע איסור ייחוד, ושני נביאים מתנבאים בסגנון אחד דכיון דאיסור ייחוד מה"ת ואיסור תחומין לרוב הפוסקים אינו אלא מדרבנן, וכיון שהעגלה למעלה מעשרה יש להקל באיסור תחומין למעלה מעשרה ולא להקל באיסור ייחוד.

ובשו"ת העמק שאלה (או"ח סימן י"ד) הביא את דברי השם אריה וכתב דכיון שאין כל צורך בליווי לתועלת היולדת, ואין זה אלא למנוע איסור ייחוד אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך.

ושתי תשובות בדבר:

א. הלא פסק הבית יוסף בשו"ע (סימן ש"ו סי"ד) דהיכא דלא פשע באמת אמרינן ניה"ל לחבר דליעבר איסורא זוטא כי היכא דלא ליעבד עם הארץ איסורא רבה, ולפיכך מותר לו לאדם לחלל שבת בדרבנן כדי להציל את בתו שנחטפה לשמד.

ביסוד איסור תחומין בשבת

אך אי משום הא יש לדחות מטעם אחר דכיון שאיסור ייחוד נדחה משום פיקו"נ אין כאן כל איסור כלל, ואין לעבור באיסור קל כדי למנוע מעשה עבירה לצורך פיקו"נ.

אמנם כבר דנתי במקום אחר להוכיח דבמסגרת ההלכה דהקל הקל תחילה אכן יש להשתדל בכל דרך להקל על האיסור אף במה שאין בו צורך ישיר לפיקו"נ, ומשו"כ אמרו דחולה שיב"ס שצריך לאכול פירות כדי לפקח נפשו ויש לפניו טבל ותרומה, יפריש מן הטבל ויתקן פירותיו ולא יאכל מן התרומה, ואף שאין בהפרשה צורך לפיקו"נ.

אך יש לחלק בין תיקון הפירות שכל עניינו להתיר את האיסור ולתקן את הפירות כמצוותו בדרך טבעית ומקובלת, משא"כ בני"ד שאין כל צורך וענין שפלוני אלמוני יסע לבית היולדת, אין לעבור איסור קל כדי למנוע דחיית איסור ע"י פיקו"נ.

ב. אלא דמטעם אחר יש לדון להקל בני"ד, דכיון דרוב הראשונים נקטו דתחומין אינו אסור אלא מדרבנן, וספק אם יש תחומין למעלה מעשרה, יש להקל בזה בשעת הדחק, וכיון שאיסור ייחוד איסור חמור הוא יש להקל בחשש דרבנן של תחומין כדי למנוע איסור ייחוד.

ג

קידוש לבנה בשבת ויו"ט

הנה מצינו דבר פלא בתורתן של שלשה מרבותינו הראשנים, ונבאר.

א. כתב מהרי"ל (מנהגים הלכות שבועות אות ז):

"מהר"י סג"ל לא היה מקדש הלבנה בשום יום טוב שחל במוצאי שבת כגון חג השבועות... ויהיב טעמא כשם שיש תחומין למטה כך יש תחומין למעלה, ואין להקביל פני השכינה ביום טוב חוץ לתחום". והביאו הט"ז (סימן תכ"ו סק"א).

ב. בשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן מ"ח):

"מה שאמרת, שמצאת לרב רבי משה דקוצי זלה"ה, שאין מברכין ברכת הלבנה בלילי שבת, דשמא יש תחומין למעלה מעשרה. והוי כמקבל פני רבו למעלה מעשרה".

ביסוד איסור תחומין בשבת

ג. בשו"ת רמ"ע מפאנו (סימן ע"ח) הביא כן בשם ספר האגודה.

והרשב"א תמה על הדברים וכתב "לא ידעתי מה ענין זה של תחומין בברכת הלבנה", וכתב שלא מצא את הדברים בספר המצוות להר"מ מקוצי דהיינו הסמ"ג.

גם הרדב"ז (חלק ד סימן קל"ג) תמה בזה וכתב "וכמה חלוש טעם זה".

והאריכו בזה בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן ל"א) הגאון המחבר וגיסו הגר"ד אופנהיים, ובמסקנת הדברים כתב השבו"י דאם עדיין לא קידשו את הלבנה ואם לא יקדשנה בליל שבת ויו"ט יפסידו "המחמיר בזה הוא מן המתמיהין והמיקל בזה תע"ב ברכת הלבנה".

ולענ"ד ברור כשמש שגם הראשונים הנ"ל לא התכוונו אלא לסברא בעלמא בדרך דרש לתת טעם ותבלין למנהג ישראל, ואפשר בדרך טעמי המצוות, טעם תחומין כדי שיקדש האדם את מקום מושבו ולא ירחיק למרחבי המחוזות הרחוקים, ובפנימיות כך גם לגבי קידוש לבנה הרחוקה שהיא חוץ לתחום עבודת הקודש בשבת קודש, וצ"ת.

גבה לבו מלומר שירה

"ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח וסנחריב גוג ומגוג, אמרה מידת הדין לפני הקב"ה רבונו של עולם ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך לא עשיתו משיח, חזקיהו שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך תעשהו משיח, לכך נסתתם" (סנהדרין צ"ד ע"א).

ויש לעיין בתרתי במאמר פלאי זה, למה באמת לא אמר חזקיהו שירה והלא מלך צדיק היה יותר מכל מלכי ישראל. ועוד צריך ביאור למה תלויה מלכותו של מלך המשיח באמירת שירה, והלא בימיו של חזקיהו בדקו מדין ועד באר שבע ולא מצאו תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים בטומאה וטהרה ולמה לא עמדה לו זכות התורה אף שלא אמר שירה לפני הקב"ה.

ונראה בזה עפ"י המבואר בדברי המדרש (שה"ש רבה פ"ד פיסקא ג'):

"ראוי היה חזקיהו לומר שירה על מפלת סנחריב... אלא גבה לבו מלומר שירה. אתא ישעיהו לגביהון דחזקיהו וסייעתו אמר להון זמרו לה', אמרון ליה למה, כי גאות עשה. אמרון ליה כבר מודעת זאת בקרב כל הארץ".

ועוד אמרו שם:

"אמר רב אבא בר כהנא אמר חזקיהו תורה שאני עוסק בה מכפרת על השירה".

"גבה לבו מלומר שירה", אין השירה נאמרת אלא מתוך הכנעה יתירה והתבטלות גמורה, ובכך היא נבדלת מן ההלל וההודיה. המנצח במלחמה ומאמין בכחו, אף הוא מודה לכל מי שעזר בידו וסייע לו. לא כן השירה, רק כאשר יאמין האדם שלית ליה מגרמיה כלום ולה' הישועה ואין עוד מלבדו, רק כאשר יכיר האדם בנסי השי"ת וידע שלולי נסיו, רחמיו וחסדיו אין לו כח כלל, רק אז יאמר שירה. משה רבינו העניו מכל האדם, זה שאמר ונחנו מה (שמות ט"ז ז'), הוא שאמר שירה לפני הקב"ה, דוד

גבה לבו מלומר שירה

מלך ישראל שאמר "ואנכי תולעת ולא איש" (תהלים כ"ב ז'), הוא שאמר שירה לפני הקב"ה, חזקיהו לא הגיע למדרגה זו "גבה לבו מלומר שירה".

מחובת המלך בישראל להיות ענותן ושפל ברך, ראה נא מה שכתב הרמב"ם על דרכו והליכותיו של מלך ישראל (פ"ב ה"ו מהלכות מלכים):

"כדרך שחלק לו הכתוב הכבוד הגדול וחייב הכל בכבודו, כך צוה להיות לבו בקרבו שפל וחלל שנאמר ולבי חלל בקרבי. ולא ינהוג גסות לב בישראל יתר מדאי שנאמר לבלתי רום לבבו מאחיו. ויהיה חונן ומרחם לקטנים ולגדולים. ויצא ויבוא בחפציהם ובטובתם. ויחוס על כבוד קטן שבקטניהם. וכשמדבר אל כל הקהל בלשון רבים ידבר רכות שני' שמעוני אחי ועמי, ואומר אם תהיה לעבד לעם הזה. לעולם יתנהג בענוה יתירה. אין לנו גדול ממשה רבינו והרי הוא אומר ונחנו מה. ויסבול טרחם ומשאם ותלונותם וקצפם כאשר לרעות ביעקב עבדו, ודרכו של רועה מפורש בקבלה כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא עלות ינהל".

ואם בכל מלך ממלכי ישראל הקפידה תורה לבלתי רום לבבו מאחיו ועליו להיות ענותן ושפל ברך יותר מכל אדם, במלך המשיח על אחת כמה וכמה, וכיון שגבה לבו של חזקיהו מלומר שירה לא היה ראוי להיות מלך המשיח.

ונראה עוד, עפ"י מה שיש לדקדק מדברי חז"ל, דהשירה אינה תכלית עבודתנו בלבד, אלא תיקון עולם במלכות שד-י, הלא כך דרשו חז"ל (שמו"ר כ"ג א'): (שמו"ר כ"ג א'):

"נכון כסאך מאז מעולם אתה' א"ר ברכיה בשם ר' אבהו אעפ"י שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך אד שאמרו בניך שירה. לכך נאמר נכון כסאך מאז".

הרי לן שרק ע"י כח השירה נתיישב כסאו של מלך מלכי המלכים.

גבה לבו מלזמר שירה

ונראה ביאור הדבר עפ"י דברי הרמב"ן בסוף פרשת בא דתכלית היצירה הראשונה וחפץ העליון בתחתונים אינו אלא "שידע האדם ויודה לאלקיו שבראו". וכך הם דברי הנביא ישעיהו (מ"ג כ"א) "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו", הרי דכל העולם לא נברא אלא שיכירו יושבי תבל שאין עוד מלבדו וישירו תהלתו. ומובן אפוא שלא נתיישרה כסאו של הקב"ה אלא בשעה שאמרו ישראל שירה על הים.

וזה הנראה טעם הדבר שחזקיהו המלך שזכה לנסים ולא אמר שירה לא נמצא ראוי להיות מלך המשיח, דעל ידי משיח צדקנו צריך העולם להגיע לשלימות יעודו ולהכריז על תכלית בריאתו הראשונית. מלך המשיח הוא שאמור לשיר שירת עוזו ולהכריז לכל העולם כולו "ה' הוא האלקים", ומשלא אמר שירה על הנסים שנעשו לו, אף שלמד תורה הרבה ולימד תורה הרבה עד שכל תינוק ותינוקת בימיו היו בקיאים בטומאה וטהרה, לא נמצא ראוי לכהן כמשיח ה'.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

